

Correctievoorschrift HAVO

2023

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examiner en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

Opgave 1 Brood op de plank

1 maximumscore 2

- (1) sociale
- (2) omslagstelsel
- (3) collectieve dwang
- (4) averechtse selectie

- (1) en (2) juist 1
- (3) en (4) juist 1

2 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

Het percentage zzp'ers zonder aov is het (ongewogen) gemiddelde percentage zzp'ers zonder aov over alle klassen
 $= (64,8 + 53,0 + 45,8 + 34,8 + 23,0) / 5 = 44,3\%$ (meer dan 40%).

3 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Lagere inkomensgroepen (binnen de groep zzp'ers) hebben relatief vaak geen individuele aov (zie bron 1), dus bij arbeidsongeschiktheid zullen zij hun inkomen (sterk) zien dalen 1
- Hogere inkomensgroepen (binnen de groep zzp'ers) hebben relatief vaak een individuele aov (zie bron 1), dus bij arbeidsongeschiktheid zullen zij hun inkomen (grotendeels) behouden. Hierdoor worden de inkomensverschillen groter (= denivellering) 1

Vraag	Antwoord	Scores
4	maximumscore 2 Een voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Werknemers in loondienst zijn verplicht verzekerd en zullen in geval van arbeidsongeschiktheid een uitkering ontvangen, 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • terwijl een deel van de zzp'ers niet verzekerd is en daarom met een groter (secundair) inkomensverlies te maken krijgt bij arbeidsongeschiktheid dan arbeidsongeschikte werknemers uit eenzelfde inkomensklasse (en dus is er sprake van denivellering) 	1
5	maximumscore 3 Een voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Doordat de deelnemers aan een broodfonds elkaar kennen is er geen sprake van asymmetrische informatie tussen de leden, en 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • zullen deelnemers elkaars risico kennen (en zal er een sociale norm zijn om elkaar te helpen ongeacht het risico), waardoor averechtse selectie geen (grote) rol speelt, en 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • er is geen/weinig sprake van moral hazard, omdat deelnemers niet hun gezondheid op het spel zetten als gevolg van (bewust) roekeloos gedrag na deelname aan het broodfonds 	1
6	maximumscore 3 Een voorbeeld van een juiste berekening is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Totale kosten: 24 maanden x (€ 10 maandelijkse contributie + € 112,50 maandelijkse inleg) + € 225 (inschrijfkosten) = € 3.165 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • 4% van de deelnemers wordt ziek waardoor in totaal uit de pot wordt gehaald: $(0,04 \times 50 \times € 2.500 \times 24) = € 120.000$. Dit is een bijdrage van $€ 120.000 / 50 = € 2.400$ per persoon 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • De totale inleg is $€ 112,50 \times 24 = € 2.700$; De restitutie is $€ 2.700 - € 2.400 = € 300$ Per saldo betaalt Nelleke $€ 3.165 - € 300 = € 2.865$ 	1

Opmerking

De voorwaarde van inleggen totdat de buffer van 36 keer de maandelijkse inleg bereikt is, speelt bij deze berekening geen rol, want die buffer is na 24 keer inleggen nog niet bereikt.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Wokakkoord

7 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Als omgeschoolde Nederlandse koks het door Aziatische restaurants gewenste niveau niet bereiken, kunnen ze niet worden ingezet als kok in deze restaurants 1
- De investeringskosten van scholing kunnen op geen enkele andere manier worden terugverdiend 1

8 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De WAV beperkt de toename van het aanbod van specialiteitenkoks. Het tekort zal daardoor blijven bestaan, waardoor de lonen zullen stijgen.

9 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

Na de toegenomen vraag is de vraag gelijk aan het aanbod

$$Q_{a_0} = 10.500 \text{ specialiteitenkoks}$$

$$Q_{v_1} = -1,2L + 44.640 = 10.500$$

$$L = \text{€ } 28.450$$

10 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- $Q_{v_1} = Q_a$ (bij het loon van € 25.000)
 $Q_{v_1} = -1,2 \times 25.000 + 44.640 = 14.640$ specialiteitenkoks 1
- Het arbeidsaanbod inclusief quotum is $10.500 + 900 = 11.400$ specialiteitenkoks
Het quotum zou verhoogd moeten worden met $14.640 - 11.400 = 3.240$ specialiteitenkoks 1

11 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Lagere gemiddelde loonkosten kunnen leiden tot een verlaging van de prijs (van de gerechten) 1
- Als de afzetstijging (als gevolg van de prijsdaling) relatief groter is dan de prijsverlaging zal (per saldo) de totale omzet toenemen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 2

- (1) stijgt
- (2) aanbodlijn
- (3) links
- (4) afname

indien vier antwoorden juist	2
indien drie antwoorden juist	1
indien minder dan drie antwoorden juist	0

Opgave 3 Auto van de zaak

13 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- CO₂-uitstoot is een negatief extern effect van autorijden, omdat de vervuiling niet tot uitdrukking komt in de prijs van autorijden (en dat leidt tot maatschappelijke kosten) 1
- Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. De CO₂-uitstoot zal afnemen, omdat de werknemer (via het prijsmechanisme) wordt gestimuleerd om een auto met minder CO₂-uitstoot te kiezen of
Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. Hierdoor wordt de vervuiling (als gevolg van CO₂-uitstoot) geïnternaliseerd en is er sprake van minder negatieve externe effecten 1

14 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de nieuwe regeling van fiscale bijtelling (zie bron 1) zullen consumenten/werknemers kiezen voor een auto met een lage uitstoot en worden autofabrikanten uitgedaagd nieuwe technieken te ontwikkelen om auto's te produceren die minder milieubelastend zijn 1
- Nieuwe technieken / economische activiteiten leiden tot een hogere kwaliteit / kwantiteit van de productiefactoren en daarmee tot een structurele groei van de economie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- Ze kiest voor de Hyundai vanwege de laagste aanschafwaarde en de laagste bijtelling. Daarmee heeft ze een bijtelling van 14% van de aanschafwaarde
of
Ze kiest voor Hyundai. Hyundai: € 14.065 x 0,14 = € 1.969, dit is minder dan bij Kia, € 2.212,70, en minder dan bij Opel, € 3.119, en minder dan bij Renault, € 3.173 1
- Bijtelling: 14% van € 14.065 = € 1.969,10
Ook met de bijtelling valt haar inkomen in schijf 1:
37,1% van € 1.969,10 = € 730,54 1

Opmerkingen

- *Een andere manier van afronden ook goed rekenen.*
- *Als er is gekozen voor een andere auto maximaal 1 scorepunt toekennen.*

Opgave 4 Een historisch lage rente

16 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door een verlaging van de rente wordt geld lenen aantrekkelijker / wordt sparen minder aantrekkelijk (mits de algemene banken de renteverlaging doorgeven aan de consument) 1
- hierdoor nemen de bestedingen toe en zal, bij gelijkblijvende productie(capaciteit), de inflatie kunnen toenemen 1

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Consumenten verwachten (*verdere*) *prijzdaling* en *stellen hun aankopen uit*, en 1
- hierdoor *dalen de bestedingen* en *daalt de productie*. Dit leidt tot een lagere economische groei 1

Opmerking

De cursief gedrukte aspecten moeten genoemd of verwoord zijn voor toekenning van scorepunten.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door een verlaging van de rente dalen de kosten van Europese producenten 1
- Hierdoor kunnen prijzen van Europese producten dalen ten opzichte van prijzen van Amerikaanse producten (waardoor de internationale concurrentiepositie van de VS verslechtert) 1

of

- Indien de ECB de rente verlaagt zal de rente in de VS relatief hoog zijn. Meer internationale beleggers zullen in de VS krediet willen verlenen. Hierdoor is er meer vraag naar de dollar waardoor de dollar apprecieert 1
- Amerikaanse producten worden in euro's duurder (waardoor de internationale concurrentiepositie van de VS verslechtert) 1

Opmerkingen

- *Bij een antwoord in de lijn van het tweede voorbeeld moeten kapitaalstroom en vraag naar dollars verwoord zijn voor het eerste scorepunt.*
- *Een beredenering vanuit de EU kan juist zijn.*

19 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Uit de figuur in bron 1 blijkt dat het vermogen van 55-plussers gemiddeld groter is dan dat van mensen onder de 55 jaar, en 1
- omdat het aandeel 55-plussers (relatief) hoog is, zal het totale vermogen (relatief) hoog zijn. Hierdoor is het aanbod op de vermogensmarkt (ten opzichte van de vraag relatief) hoog, waardoor de rente (relatief) laag is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 5 Olieprijzenoorlog in het vat

20 maximumscore 1

“Ten eerste werd in China – vanwege een uitbraak van het coronavirus – een groot deel van de industrie tijdelijk stilgelegd.”

21 maximumscore 2

Oligopolie.

Voorbeelden van relevante kenmerken zijn:

- er is sprake van een beperkt aantal aanbieders.
- er zijn toetredingsbarrières (beschikking over oliebronnen is voorwaardelijk voor toetreding).
- er is sprake van marktmacht (dit blijkt uit het gegeven dat er concurrentiestrijd is om marktaandeel).

indien oligopolie genoemd en twee kenmerken juist	2
indien oligopolie genoemd en een kenmerk juist	1
alle andere antwoorden	0

22 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De dominante strategie voor Rusland is hoger aanbod handhaven, want ongeacht wat Saoedi-Arabië kiest, de omzetverandering is het minst negatief / het meest positief als Rusland kiest voor hoger aanbod handhaven ($\downarrow > \downarrow\downarrow$ en $\uparrow\uparrow > \uparrow$).
De dominante strategie voor Saoedi-Arabië is hoger aanbod handhaven, want ongeacht wat Rusland doet, de omzetverandering is het minst negatief / het meest positief als Saoedi-Arabië kiest voor hoger aanbod handhaven ($\downarrow > \downarrow\downarrow$ en $\uparrow\uparrow > \uparrow$)
- Het resultaat dat tot stand komt (handhaven, handhaven) is suboptimaal voor beide landen, want beider individuele resultaten zouden beter zijn als beide landen kiezen voor verlagen van het aanbod (en dus er is sprake van een gevangenendilemma)

1
1

23 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De cel rechtsonder geeft weer dat beide landen hebben besloten om het aanbod te verlagen. Hierdoor zal de prijs van ruwe olie stijgen
- Uit de gegevens blijkt dat (voor beide landen) de omzet is toegenomen (\uparrow ; \uparrow) bij de gestegen prijs. Dit betekent dat er sprake is van een prijsinelastische vraag naar ruwe olie

1
1

Vraag	Antwoord	Scores
24	<p>maximumscore 2</p> <p>Een voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij aflezing van bron 2 zijn de gemiddelde totale kosten voor de VS ongeveer US\$ 36 (21,5 + 9,4 + 5,5 = US\$ 36,4), dat is meer dan de marktprijs van US\$ 30 en de productie is dan niet kostendekkend • (De nieuwe prijs is 70% van de oude prijs, dus) de oude marktprijs was $\frac{30}{0,7} = \text{US\\$ } 42,86$, dat is meer dan US\$ 36,4 en de productie was toen wel kostendekkend (en er werd wel winst gemaakt) 	<p>1</p> <p>1</p>
25	<p>maximumscore 2</p> <p>Nee</p> <p>Een voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omdat de prijs hoger is dan de gemiddelde variabele kosten (en omdat de constante kosten op korte termijn doorlopen) • zal de VS (niet stoppen maar) blijven produceren met als doel om het verlies te minimaliseren / is het verlies bij blijven produceren lager dan het verlies bij stoppen 	<p>1</p> <p>1</p>
26	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van een juist antwoord zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door de lage olieprijs bieden olieproducenten minder olie aan terwijl deze wel is geproduceerd • Hierdoor stijgt de vraag naar opslagcapaciteit / olietankers en stijgt (bij gelijkblijvend aanbod) de prijs van olietankers <p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door de lage olieprijs kan het voor importeurs / oliehandelaren goedkoper zijn om nu te kopen en op te slaan voor latere consumptie / doorverkoop • Hierdoor stijgt de vraag naar opslagcapaciteit / olietankers en stijgt (bij gelijkblijvend aanbod) de prijs van het gebruik van olietankers 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>
27	<p>maximumscore 2</p> <p>Een voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De lage olieprijs maakt het aantrekkelijker om olieproducten te gebruiken als brandstof in plaats van duurzame energie (substitutie) • Hierdoor daalt de vraag naar duurzame energie en zal de prijs daarvan dalen, (met het gevolg dat de winstgevendheid op de investering in duurzame energieproductie daalt) 	<p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 6 Treinmonopolie

- 28 maximumscore 1**
 bij (1) constante kosten
 bij (2) prijs
- 29 maximumscore 1**
 Een voorbeeld van een juist antwoord is:
 De gemiddelde variabele kosten zijn proportioneel variabel, wat betekent dat ieder extra product telkens dezelfde hoeveelheid extra kosten met zich meebrengt (en dus geldt dat $MK = GVK$).
- 30 maximumscore 2**
 Een voorbeeld van een juist antwoord is:
- Het minimale verlies wordt (hetzelfde als de doelstelling maximale winst) bereikt bij de hoeveelheid Q waarbij $MO = MK$. Het snijpunt ligt bij $Q = 2.000$ miljoen km 1
 - In de grafiek is (bij $Q = 2.000$) te zien dat $P = GO = € 0,40$ per km (De gemiddelde opbrengsten per km zijn lager dan de gemiddelde kosten per km, waardoor er verlies geleden wordt) 1
- 31 maximumscore 1**
 Een voorbeeld van een juist antwoord is:
 Er is sprake van de marktform monopolie, omdat er voor elk traject / elke regio steeds één aanbieder van passagiersvervoer is.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 1 juni te accorderen.

Ook na 1 juni kunt u nog tot en met 13 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Opgave 1

afbeelding

Wegwijs - 26-10-2015

bron 1

Vrij naar CBS, TNO via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/27/4-op-10-zzp-ers-geen-voorziening-arbeidsongeschiktheid>

bron 2

Vrij naar www.broodfonds.nl en <https://www.wegwijs.nl/artikel/2015/10/broodfonds-goed-alternatief-voor-arbeidsongeschiktheidsverzekering>

Opgave 2

tekst

Vrij naar 'Duizenden koks ophalen voor Aziatische keukens', De Telegraaf 16 januari 2019

Opgave 3

afbeelding

Stichting Klimaatvriendelijk Aanbesteden en Ondernemen (SKAO). Geraadpleegd op 24 oktober 2019 van skao.nl.

Opgave 4

tekst

Vrij naar NOS Nieuws "ECB verlaagt rente en stort geld in de economie: wat hebben we eraan?" 12 september 2019, <https://nos.nl/artikel/2301455-ecb-verlaagt-rente-en-stort-geld-in-de-economie-wat-hebben-we-eraan.html>.

tekst

ECB 'Waarom zijn stabiele prijzen belangrijk?' 25 augustus 2021, www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/stableprices.nl.html

Opgave 5

bron 2 vrij naar Financieel Dagblad <https://fd.nl/ondernemen/1337258/crashende-olieprijs-is-oorlog-om-marktaandeel>

Opgave 6

tekst Vrij naar Autoriteit consument en markt (ACM) "Spoormonitor 2018", 22 maart 2019
<https://www.acm.nl/sites/default/files/documents/spoormonitor-2018-2020-03-22.pdf>

Overige tabellen, grafieken en teksten

bron Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2023

economie havo**Centraal examen havo**

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo,

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 8**, bij **vraag 13** moet

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- CO₂-uitstoot is een negatief extern effect van autorijden, omdat de vervuiling niet tot uitdrukking komt in de prijs van autorijden (en dat leidt tot maatschappelijke kosten) 1
- Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. De CO₂-uitstoot zal afnemen, omdat de werknemer (via het prijsmechanisme) wordt gestimuleerd om een auto met minder CO₂-uitstoot te kiezen of
Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. Hierdoor wordt de vervuiling (als gevolg van CO₂-uitstoot) geïnternaliseerd en is er sprake van minder negatieve externe effecten 1

vervangen worden door:

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- CO₂-uitstoot is een negatief extern effect van autorijden, omdat de vervuiling niet tot uitdrukking komt in de prijs van autorijden (en dat leidt tot maatschappelijke kosten) 1
- Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. De CO₂-uitstoot zal afnemen, omdat de werknemer (via het prijsmechanisme) wordt gestimuleerd om een auto met minder CO₂-uitstoot te kiezen of 1
- Doordat de fiscale bijtelling uitstootafhankelijk wordt (zie bron 1) zal de vervuiler meer gaan betalen voor meer CO₂-uitstoot. Hierdoor wordt de vervuiling (als gevolg van CO₂-uitstoot) geïnternaliseerd en is er sprake van minder negatieve externe effecten 2

Toelichting:

De deelscores zijn aangepast. In het tweede voorbeeld, voor de tweede deelscore, is de eerste deelscore (de koppeling externe negatieve effecten - en prijs van autorijden) al opgenomen.

en

Op **pagina 9**, bij **vraag 15** moet

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- Ze kiest voor de Hyundai vanwege de laagste aanschafwaarde en de laagste bijtelling. Daarmee heeft ze een bijtelling van 14% van de aanschafwaarde
of
Ze kiest voor Hyundai. Hyundai: $\text{€ } 14.065 \times 0,14 = \text{€ } 1.969$, dit is minder dan bij Kia, $\text{€ } 2.212,70$, en minder dan bij Opel, $\text{€ } 3.119$, en minder dan bij Renault, $\text{€ } 3.173$ 1
- Bijtelling: 14% van $\text{€ } 14.065 = \text{€ } 1.969,10$
Ook met de bijtelling valt haar inkomen in schijf 1:
 $37,1\%$ van $\text{€ } 1.969,10 = \text{€ } 730,54$ 1

Opmerkingen

- *Een andere manier van afronden ook goed rekenen.*
- *Als er is gekozen voor een andere auto maximaal 1 scorepunt toekennen.*

vervangen worden door:

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- Ze kiest voor Hyundai (vanwege de laagste aanschafwaarde en de laagste bijtelling. Daarmee heeft ze een bijtelling van 14% van de aanschafwaarde)
Bijtelling: 14% van $\text{€ } 14.065 = \text{€ } 1.969,10$ 1
- Ook met de bijtelling valt haar inkomen in schijf 1:
 $37,1\%$ van $\text{€ } 1.969,10 = \text{€ } 730,54$ 1

Opmerkingen

- *Een andere manier van afronden ook goed rekenen.*
- *Als er is gekozen voor een andere auto maximaal 1 scorepunt toekennen.*

Toelichting:

De verdeling van de punten is aangepast. Ook is bij de eerste deelscore tekst tussen haakjes geplaatst. Hier is alleen vermelding van de auto en berekening van de bijtelling voldoende voor de toekenning van het scorepunt.

en

Op **pagina 13**, bij **vraag 29** moet

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De gemiddelde variabele kosten zijn proportioneel variabel, wat betekent dat ieder extra product telkens dezelfde hoeveelheid extra kosten met zich meebrengt (en dus geldt dat $MK = GVK$).

vervangen worden door:

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De gemiddelde variabele kosten zijn **constant / De variabele kosten** zijn proportioneel variabel, wat betekent dat ieder extra product telkens dezelfde hoeveelheid extra kosten met zich meebrengt (en dus geldt dat $MK=GVK$).

Toelichting:

Het correctievoorschrift bevatte een onjuistheid.

en

Op **pagina 13**, bij **vraag 30** moet bij de **eerste deelscore** het antwoord

- Het minimale verlies wordt (hetzelfde als de doelstelling maximale winst) bereikt bij de hoeveelheid Q waarbij $MO = MK$. Het snijpunt ligt bij $Q = 2.000$ miljoen km 1

vervangen worden door:

- Het minimale verlies wordt (hetzelfde als de doelstelling maximale winst) bereikt bij de hoeveelheid Q waarbij $MO = MK$.
(Het snijpunt ligt bij $Q = 2.000$ miljoen km) 1

Toelichting:

De zin met $Q=2000$ is tussen haakjes gezet omdat het noemen van Q niet expliciet is gevraagd.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Namens het College voor Toetsen en Examens,

drs. J.H. van der Vegt,
voorzitter